

24. rahvusvaheline Balti teadusajaloo konverents Tallinna Tehnikaülikoolis 8.–9. oktoobril 2010

Läinud sügisel, 8.–9. oktoobril 2010 peeti Tallinna Tehnikaülikooli uues majandus- ja sotsiaalteaduskonna õppehoones (Akadeemia tee 3) seni viimane, järjekorras juba 24. rahvusvaheline Balti teadusajaloo konverents. Teadusajaloo konverents on paari (tavaliselt kahe) aasta tagant kord ühes, kord teises Balti riigis korraldatud juba üle 50 aasta ning selle tähtsust Balti riikide teadusajaloolaste koondamisel on raske üle hinnata. Esimene Balti teadusajaloo konverents kutsuti Läti meediku ja meditsiini-ajaloolase prof. Pauls Stradiņši eesvõttel Riias kokku juba 1958. aastal. Toona oli tegemist nn. Hruštšovi sula perioodiga, mil seesuguste initsiatiividega oli võimalik välja tulla. Täna-seks päevaks on lisaks Riiale Balti teadusajaloo konverentse peetud peamiselt Vilniuses ja Tartus, paralleelselt Riiga mõnikord Jelgavas ja Jūrmalas ning Leedus on konverentside puhul olnud tavaline meditsiiniajaloo sektsiooni korraldamine Kaunases. Eestis on Balti teadusajaloo konverentse peetud nüüdseks juba kaheksal korral ning seni on korraldajaks olnud üksnes Tartu Ülikool. Nüüd korraldati konverents esimest korda Tallinnas ning võõrustajaks oli esimest korda Tallinna Tehnikaülikool.

Balti teadusajaloo konverentsid kutsutakse praegusel ajal kokku Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Balti Assotsiatsiooni eestvõttel. Tegelikult on konkreetse konverentsi korraldamise enda peale võtnud assotsiatsiooni kuuluv vastav rahvuslik ühendus. Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Balti Assotsiatsiooni moodustamise 20. aastapäevale oli muu hulgas pühendatud ka üks olulisemaid viimase konverentsi plenaaristungis esinemisi, Pauls Stradiņši poja prof. Jānis Stradiņši ettekanne. Assotsiatsioon loodi rahvusliku liikumise lainearjas 29. oktoobril 1990 Riias. Nõukogude ajal oli Balti riikide ühiseks suhtluskeeleks vene keel ning ka teadusajaloo konverentse peeti selles keeles, kuid pärast taasiseseisvumist on *lingua franca*’ks hakanud tasapisi kujunema inglise keel, kuigi ka viimasel konverentsil peeti mitmeid ettekandeid teistes keeltes. Ajapikku on laienenud ka konverentside

geograafiline haare. Seekordsel konverentsil oli esmakordselt hulgalisemalt esinejaid Soomest, mis Tallinna ja Helsingi vahekaugust ning häid transpordiühendusi arvestades pole mõistagi mingi ime. Lisaks sellele olid konverentsile tulnud mitmed teadusloolased Venemaalt, Ukrainast, Valgevenest, Saksa- ja Prantsusmaalt. Kahjuks ei pääsenud konverentsi kõige eksootilisem külaline – iraanlasest filosoofiadoktorant – viisaprobleemide tõttu Eestisse.

Aastate jooksul on välja kujunenud konverentsi traditsiooniline struktuur. Ka Tallinna konverentsil jagunesid ettekanded lisaks plenaarettekannetele viie paralleelselt peetud sektsiooni vahel. **Filosoofia ja teaduse metodoloogia sektsioon** oli osavõtjate arvult tagasihoidlik, kuid vaieldamatult kõrge tasemega ja temaatiliselt üsna kompaktne. Teadusfilosoofia ja -metodoloogia näol on ju tegemist pigem teadusajaloo sõsardistsipliiniga, kuigi väga olulise sõsardistsipliiniga, millel ei puudu ka oma iseseisev ajalooline areng. Tuntud teadusfilosoof Imre Lakatos on muu hulgas öelnud, et „teadusfilosoofia ilma teaduse ajaloota on tühi; teaduse ajalugu ilma teadusfilosoofiata pime”. Mitu ettekannet konverentsil käsitlesid just seetõttu loodusteaduse piiratust objektiivse reaalsuse kirjeldamisel. Põhjalikult arutleti ka nn. praktilise realismi üle. See on teadusfilosoofias aktiivset diskussiooni tekitav suund, mis lähtub ühelt poolt Ameerika pragmatismist, teisalt on aga otseselt tuletatav marksistlikust teesist, mille kohaselt praktikat käsitletakse tõe kriteeriumina. Ühendavaks lüliks nende teemade vahel kujunes briti teadusfilosoofi Nicholas Maxwelli loomung, mille kohaselt tuleks teaduses eesmärgiks seada pigem siirdumine n.-ö. teadmiseuuringutelt (*knowledge-inquiry*) tarkuseuuringuteni (*wisdom-inquiry*). Viimast temaatikat puudutas kõige otsesemalt Peeter Mürsepp. Nicholas Maxwelli vaadetele oli pühendatud ka Katrin Velbaumi ettekanne.

Seos teadusfilosoofiliste ja teadusajalooliste ettekannete vahel oleks võinud mõistagi olla tugevam. Nii nagu varasematel kordadel kesken-

duti ka sellel konverentsil puhtalt teadusajaloo-alastes ettekannetes sageli mõne üksiku teadlase tegevusele või tema spetsiifilisele rollile oma eriala ajaloos, kuid järjest sagedamini on vaatluse alla võetud mingi valdkonna või teadusharu ajalooline areng või siis mõned spetsiifilisemad probleemid. See omakorda on viinud teinekord mõningate varasemate üldiselt omaks võetud seisukohade revideerimisele. Ka äsjasel konverentsil käsitleti mitmes ettekandes (nt. Jorma Pulkkineni, Laima Petrauskienė ja Jadvyga Olechnovičienė ettekannetes) vajadust mõne tuntud teadlase üldiselt aktepteeritud panus ümber hinnata. Mitmed sotsiaalia ja *humaniora* sektsiooni ettekanded väljusid juba „puhta” teadusajaloo rangetest piiridest ning püüdsid leida kontakti nii laiemate kui ka konkreetsemate küsimustega, nagu seda on ideede, ajalooteaduse või siis ka näiteks kirjastustegevuse ajalugu.

Tegelikult olid otseselt filosoofilised ka mitmed 24. Balti teadusajaloo konverentsi plenaaristungite ettekanded, nagu prantslase Claude Debru ettekanne või Eero Loone esinemine.

Meditsiiniajaloo ja museoloogia sektsioon oli ettekannete põhirõhk meditsiiniajaloo muuseumidel või teistel ajaloomaterjalidel ning kollektsioonidel. Traditsiooniliselt isikukesksete ettekannetega astusid üles Juri Duplenko Ukrainast, Kaarina Rein Eestist ja Dalia Triponienė Leedust. Samuti vaadeldi ajastuomaseid meditsiinilisi (ravi)tegevusi ja ravimite kättesaadavust. Vilma Gudienė Vilniusest kõneles 18. sajandile keskendudes juba 1600. aastal asutatud Vilniuse ülikooli apteegist kui teadusasutusest, mis andis muu hulgas ka meditsiiniharidust. Ramunas Kondratas jätkas 18. sajandil Vilniuses tegutsenud meditsiinikooli ajaloo tutvustamisega. See õppeasutus oli ühtlasi ka tänase Vilniuse Ülikooli arstiteaduskonna eelkäija. Meditsiinikoolist sai alguse ülikooli meditsiinikollektsioon, mille kujunemises oli oluline roll välismaa teadlastel. Üks põnevamaid ettekandeid selles sektsioonis oli Vladimirs Kuzņecovsi (Läti) ettekanne Krimmi sõja ajal toimunud muutustest Riia tsitadellis asunud vaimuhaigla kasvandike kohtlemisel. 20. sajandit puudutavaist esitustest oli väga põhjalik ja ülevaatlilik Ave Tupitsa ettekanne Eesti rahvameditsiiniga seonduva materjali kogumisest 1920.–1930. aastail. Sama aja kontekstis kõneldi ka apteekide tegevusest (Baiba Maurina) ja skisofreenia ravist Lätis (Ieva Libiete) ning meditsiiniõpingutest Vilniuses 1920. ja 1930. aastatel (Aistis Žalnora). Kajastamist leidis ka Läti meditsiiniajaloolaste tegevus viimasel kahel kümnendil (Arnis Vīksna ja Sergei Savenko)

ning äsjaavatud Nikolai Pirogovi 200. sünniaastapäevale pühendatud näitus Pauls Stradiņši Riia meditsiiniajaloo muuseumis (Juris Salaks). Mudis Šalkauskas Leedust keskendus kitsale, kuid huvitavale teemale – 1959. aastal peetud Leedu keemikute esimesele kongressile, millele saabus järg alles pärast Leedu iseseisvuse taastamist.

Loodusteaduste ja matemaatika sektsioon oli huvitav kuulda eelkõige Laima Petrauskienė ja Jolanta Olechnovicienė arutlust näite baasil, mil moel on teadlase tuntuks seotud tema reaalsete teadussaavutustega. Ettekandjad olid vaatluse alla võtnud kahe väljapaistva Leedu zooloogi – tuntud Tadas Ivanauskase (kellenimeline zooloogiamuuseum asub Vilniuses) ja veidi vähem tuntud Prančiskus Baltrus Šivickise tegevuse. Nii poliitiline konjunktuur kui ka isikuomadused on tinginud selle, et ka tänapäeva Leedus tuntakse nõukogude võimudega koostööle läinud, märksa pealiskaudsemat teadlasnatuuri Tadas Ivanauskast märksa paremini kui olulise panuse teaduse ajalukku andnud usklikku ja tagasihoidlikumat Šivickist. Lähedasele teemale oli pühendatud ka Jarmo Pulkkineni ettekanne Soome Nobeli keemia preemia laureaadi Artturi Ilmari Virtaneni (rahvapäraselt „sööda-Virtaneni”) tegevusest. Oma ettekandes püüdis ka Pulkkinen hinnata ümber Virtaneni panust, leides selles küsitavusi ning seostades mitmed Virtaneni saavutused peamiselt tema tööühma tegevusega. Huvitavad ja hästi illustreeritud olid ka ülevaated kolmest astronoomist: Toomas Pung kõneles Tartu Observatooriumi direktori Konstantin Pokrovski elust ja edasisest saatusest, Tõnu Viik Heinrich Christian Schumacherist ning Libertas Klimka Leedust andis ülevaate Georg Sableri elust ja tegevusest Vilniuse Observatooriumi direktorina. Anastasia Fedotova võttis vaatluse alla kapitaalset teost „Bioloogiateadused Peterburis 1703–2008” koostamise. Ka säärase, varem teada olnud materjali kompileerimise teel kokku pandud teatmeteose koostamisel tuli teha palju originaalset uurimistööd, mille käigus tuli päevavalgele üsnagi ootamatuid fakte. Mitmed ettekanded selles sektsioonis puudutasid kuulsaid matemaatikuid. Tõnu Kollo Tartu ülikoolist andis ülevaate kahe Tartu Ülikooliga seotud statistika pioneeri – Etienne Laspeyres’ ja Wilhelm Lexise – elust ja tegevusest ning nende panusest teadusala ajalukku. Karin Reich ja Elena Roussanova Hamburgi ülikoolist kõnelesid Carl Friedrich Gaussi si- demetset Baltikumiga.

Kahjuks jäi osavõtjate arvult kõige tagasihoidlikumaks **tehnikaajaloo sektsioon**, mis oleks võinud tehnoloogiaülikoolis ilmselt siiski veidi rohkem tähelepanu paeluda. Seda aga kompenseeris mõningate esinejate ilmne entusiasm. Kummaridusena meile eestlastele ja arvestades auditooriumi eripära pidasid sektsiooni juht Sampsa Kaataja ja Mikko Kylliäinen oma etteasted selges eesti keeles. Seejuures puudutas Kylliäineni ettekanne jalgratta ajalugu Eestis 19. sajandil ja 20. sajandi algul. Huvitav oli ka lätlaste Ingunda Sperberga, Ilgars Grosvaldsi ja Uldis Alksnise ettekanne Riia portselani ajaloost ning Augusts Ruplise ettekanne Lätiga seotud teadlaste panusest gaasimaski väljakujunemise. Kahjuks puudus esinejate seast väga produktiivne Eesti tehnika-ajaloolane Vahur Mägi, kes toimetab regulaarselt ilmuvaid TTÜ aastaraamatuid.

Kõige interdistsiplinaarsemad olid paraku ikkagi peamiselt just 24. Balti teadusajaloo konverentsi **sotsiaal- ja humanitaarteaduste ning hariduse ajaloo** sektsiooni ettekanded. See sektsioon kujunes ka ettekannete arvult konverentsi suurimaks, kuigi väljakuulutatud ettekandeid oli algselt meditsiiniajaloo sektsioonis rohkem. Seal arutleti küsimuse üle, kuidas ja millisel moel on poliitilise režiimi muutused mõjutanud vastust küsimusele, kes ikkagi avastas Antarktilise (Erki Tammiksaar); milline on olnud populaarteadusliku kirjanduse osatähtsus eestlastele iseloomuliku ratsionaal-kriitilise maailmapildi väljakujunemisel (Mait Talts), aga ka näiteks, milline on olnud valgustusajastu ideede levik 18. sajandi lõpul paralleelselt nii siin- kui sealpool Atlandi ookeani (Epi Tohvri). Andris Veisbergs Lätist võttis võrdleva vaatluse alla Eesti, Läti ja Leedu leksikograafia, tuues välja mõningaid tuntud ja ka mõningaid üllatavaid faktoreid, mis on mõjustanud ühe või teise Balti rahva suure sõnaraamatu või rahvusliku entsüklopeedia valmimist või (mõningatel juhtudel) ka poolelijäämist. Jan Radler Oderi-äärsest Frankfurdist käsitles Norra „ökofilosoofi“ Arne Naessi vaadete arengut, tuues välja seose tema kahe loominguperioodi vahel, mida varem pole väidetavalt märgatudki. Lisaks sellele kõneldi ka teaduskirjanduse produktsioonist 20. sajandi alguse Eestis (Aile Möldre), Läti ajaloo ümberhindamistest vahelduvate ideoloogiate kontekstis (Toms Kikuts) ning Eesti arheoloogia suurkuju Harri Moora ja soome arheoloogi Eila Kivikoski suhetest Norraga (Timo Salminen Soomest). Arutluse alla võeti ka pedagoogilised teemad (Iveta Җестере,

Iveta Ozola ja Ineta Strautiņa) ning suure eesti keeleuuendaja Johannes Aaviku ideede taust (Helgi Vihma).

19. sajandi kontekstis leidsid konverentsil ka teiste riikide teadusloolaste poolt korduvalt mainimist Tartu Ülikool ja selle kasvandikud. Enamgi veel, mitmest konverentsi ettekandest tuli välja Tartu Ülikooli ajalooliselt progressiivne roll. Nii näiteks väitis Natalja Beregoi Peterburist, et veterinaar Jesseni vaated olid sedavõrd omast ajast ees, et ta sai tegutseda ikkagi eelkõige tänu ülikooli juhtkonna, mitte aga oma ajastu „teadusliku üldsuse“ toetusele. Teisalt tõi TTÜ Tartu kolledži õppejõud Epi Tohvri välja Tartu Ülikooli taasavamise järgse aja esimese rektori, prantslase Georges-Frédéric Parrot' ideede progressiivsuse ning sarnasuse USA kolmanda presidendi Thomas Jeffersoni omaaegsete ideedega. Mõlema suurkuju poolt väljendatud akadeemilise vabaduse põhimõtted pole kaotanud oma aktuaalsust ega tähendust tänaselgi päeval.

Kokkuvõtteks tuleb möönda, et 24. Balti teadusajaloo konverents kujunes heal tasemel, mitmekülselt huvitavaks teadusürituseks. Positiivne oli seegi, et Tallinnas peetud viimasel konverentsil võis näha ka selgeid märke eelseisvast põlvkonnavahtetusest Balti teadusloolaste seas. Esinejate seas võis märgata palju nooremaid uurijaid Lätist ja Leedust, aga ka Soomest ja Venemaalt. Paljud neist esinesid esimest korda Balti teadusajaloo konverentsil ning vähemalt ühe jaoks oli 24. Balti teadusajaloo konverents üldse elu esimene rahvusvaheline suurüritus. Seetõttu on praeguseks tekkinud ka mõningane lootus, et Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Balti Assotsiatsiooni tegevus ei piirdu üksnes konverentside korraldamisega iga kahe või kolme aasta tagant. Ühe säärase üritusena sai teoks kaks kuud hiljem, 17. detsembril 2010 korraldatud loodusteaduste ajaloo alane seminar Tallinnas, kus lisaks kohalikele teadlastele esinesid ka uurijad Peterburist, Tartust ja Helsingist. Konverentsi ajal võeti vastu ka otsus anda käesoleval aastal välja 24. rahvusvahelise Balti teadusajaloo konverentsidel peetud ettekannete põhjal valminud artiklite kogumik, TTÜ rahvusvaheliste suhete instituudi teadusajakirja erinumbrina. Võib vist liialdamata öelda, et sellel konverentsil tehti üsna mitmes suhtes ajalugu.

Mait Talts